

TALABALARDA ETNOMADANIY KOMPETENSIYA SHAKLLANISH DARAJALARI*Isomiddinov Asliddin Baxridin o'g'li,**ORCID – 0009 – 0007 – 7904 - 483X**Andijon davlat universiteti tayanch doktoranti**<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.02.1.030>*

Anotatsiya: buguni kunda talabalarda etnomadaniy kompetensiya, insonlar orasidagi turli madaniy o'zgarishlarni tushunish, qadriyatlarni qadrlash, boshqa madaniyalar bilan birga ishlash, boshqa etnik guruhlarini tushunish va taklif qilish qobiliyati bilan bog'liq bo'lib, bu ma'naviyatga doir sohalarni o'z ichiga oladi. Talabalarda etnomadaniy kompetensiyani shakllantirish uchun bir nechta daraja mavjud bo'lib, ular orasidan quyidagilari: bilish, emotsional va xulq–avtor darajalari alohida o'rin tutishi haqida maqolamizda so'z yuritdik. Maqolamizdan milliylikni tarannum etmoqchi bo'lgan har bir kasb egasi metodologik vosita sifatida ma'lum darajada foydalanishi mumkin.

Kalit so'zlar: bilish darajasi, emotsional daraja, etnomadaniyat, kontrast pozitsiya, refleksiya, tolerantlik, xulq–atvor daraja.

УРОВНИ СФОРМИРОВАННОСТИ ЭТНОКОМПЕТЕНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ*Исомиддинова Аслиддина Бахридин ўгли,**Докторант Андижанского государственного университета*

Аннотация: Этнокультурная компетентность современных студентов связана со способностью понимать различные культурные изменения между людьми, ценить ценности, работать с другими культурами, понимать и предлагать другие этнические группы, и это включает в себя области, связанные с духовностью. Наша статья может быть использована в той или иной степени как методическое пособие каждым профессионалом, желающим прославить национальность.

Ключевые слова: уровень знаний, эмоциональный уровень, этнокультура, контрастное положение, отражение, толерантность, поведенческий уровень.

LEVELS OF FORMATION OF ETHNO COMPETENCE IN STUDENTS*Isomiddinov Asliddin Baxridin o'g'li,**Andijan State University PhD student*

Annotation: Ethnocultural competence of modern students relates to the ability to understand various cultural changes between people, appreciate values, work with other cultures, understand and offer insight into other ethnic groups, and this includes areas related to spirituality. Our article can be used to one degree or another as a teaching aid by every professional who wants to glorify the nationality.

Key words: level of knowledge, emotional level, ethnoculture, contrasting position, reflection, tolerance, behavioral level.

Kirish. O'zbekiston Respublikasi yangi tahrirdagi Konstitutsiyasini O'zbekiston Respublikasida insonning huquq va erkinliklari xalqaro huquqning umume'tirof etilgan normalariga binoan hamda ushbu Konstitutsiyaga muvofiq e'tirof etiladi va kafolatlanadi. Inson huquq va erkinliklari har kimga tug'ilganidan boshlab tegishli bo'ladi. O'zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, e'tiqodi, ijtimoiy kelib chiqishi, ijtimoiy mavqeyidan qat'i nazar, qonun oldida tengdirlar[1].

Shiddat bilan rivojlanayotgan bugungi jamiyat hayoti uchun talabalarda milliy madaniyatni rivojlantirish, mentalitet, tolerant munosabat o'rnatish ko'nikma va malakalarning yaxlit tizimini, muhim kompetensiyalarni shakllantirishni taqozo etmoqda. Oliy ta'lim muassasalari talaba–yoshlarida etnomadaniy kompetensiyani shakllantirish orqali ularni pedagogik–kasbiy faoliyatga tayyorlash muhim sanalmoqda. Yosh avlodni jahon madaniyati qadriyatlari va o'z xalqining madaniyati bilan keng ko'lamda tanishtirish, o'z ona tiliga hurmat, xalqimizning erishgan yutuqlaridan faxrlanish tuyg'usini tarbiyalash borasida qator izlanishlar olib borilmoqda. Shu jihatdan talabalarda ijtimoiy–madaniy faollik,

kommunikativlik, etnopedagogik usul hamda vositalarini ishlab chiqish alohida dolzarblik kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019–yil 8–oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030–yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” PF–5847–sonli, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020–yil 29–oktyabrdagi PF–6097–sonli “Ilm–fanni 2030–yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmonlari, O‘zbekiston Respublikasining ta’lim to‘g‘risida 2020–yil 23–sentyabrdagi O‘RQ–637–son Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020–yil 6–noyabr “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim–tarbiya va ilm–fan sohalarini rivojlantirish chora–tadbirlari to‘g‘risida”gi PF–6108–sonli Farmon hamda mazkur sohaga tegishli boshqa me‘yoriy–huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu dolzarblikni muayyan darajada har tomonlama yoritib berishga xizmat qiladi.

Barchamizga yaxshi ma’lumki, milliy tilni rivojlantirish natijasida bo‘lajak pedagoglar jamiyat taraqqiyotiga hissa qo‘shadi. Chunki, millatni manaviyati, ilm–fandagi yutuqlari, xalqaro hamjamiyatdagi o‘rni oliy ta’lim dargohlarida tayyorlanayotgan malakali mutaxassislariga bog‘liq. Bu borada boshqa ko‘p tillik millat vakillari bilan o‘zaro xamkorlik qilishga, millatni ramziy belgilarini namoyish etishga imkon beradi. Eng muhim e’tiborni boshqa xalqlar tomonidan milliy madaniyatimizni tan olishiga erishish uchun ham talabalarni tilni puxta o‘zlashtirishi, ulardagi til kompetensiyasini ham har tomonlama rivojlantirishga qaratmoqlik kerak. Til kompetensiyasi bevosita etnokompetensiya bilan bog‘liqdir. Etnik madaniyat kompetensiyasi bilimga ega bo‘lish, insonlarni boshqa odamlar bilan munosabatida bag‘rikenglik va o‘zaro munosabatida insoniy qadriyatlar bilan namoyon bo‘ladi. Bu esa o‘z navbatida talabalardan ko‘p millatli mamlakatimizni har bir go‘shasida istiqomat qiluvchi ellat vakillarini tili, urf–odatlarini milliy qadriyatlarini kompleks o‘rganishni talab qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature review). Rivojlangan davlat olim hamda tadqiqotchilar madaniyat nazariyasi va ta’limi bo‘yicha izlanishlar olib borgan. Ular har bir millatga xos yondashuvlarni nafaqat maktablarda balki, oliy ta’lim muassasalarida ham tatbiq etish zarurligini tavsiya etgan. Bu borada mamlakatimizda va xorijdagi tajribalarni o‘rganish va amaliyotga tatbiq etish maqsadga muvofiq. Shu maqsadda tadqiqot muammosiga doir qator olimlarining izlanishlarini tahlil qildik.

A.Tomas turli xalqlar madaniyatini o‘ziga xos xususiyatlari va tolerantlik kabi muammolar bo‘yicha ilmiy izlanishlar olib borgan [13]. Fransiyalik M.A.Jullien tashabbusi bilan Parijda millatlararo birdamlik Kengashi tuzilgan. Olima turli davlatlar o‘rtasida ta’lim sohasida hamkorlik yo‘lga qo‘yilishini taklif etgan. U mamlakatlarning ta’limdagi o‘zaro aloqasi siyosatda ham yuqori darajaga erishishga sabab bo‘lishini asoslagan [11]. Ta’limning millatlararo munosabatda o‘rni juda katta ekanligini tasdiqlaydi.

Xususan Dj.Benks etnomadaniyat ta’limiga asos solgan olimlardan biri bo‘lib, uning tadqiqotlari ijtimoiy tizim sifatida multimadaniyat mazmuniga qaratilgan Olimning ilmiy g‘oyalarida “ta’limda tenglik” aks etgan. Uning fikricha, “ta’lim muassasalarining barchasida ijtimoiy–siyosiy boshqaruvni xisobga olgan holda, pedagoglar o‘rtasida o‘zaro munosabatni tashkil etishga yo‘naltirilgan o‘quv materiallari, baholash metodlari va o‘qitish uslublarni tashkil etish lozim” [6]. Jahon pedagogikasi tajribasidan kelib chiqib, talabalarga ta’lim–tarbiya berishda o‘quv materiallari mazmunida milliy madaniyat, milliy iftixor va g‘urur ifodalanihi lozim degan xulosaga kelish mumkin. Chunki, talabalar ongida millat va Vatanga sadoqat hissini tarbiyalash barcha ta’lim muassasasining muhim vazifasi sanaladi.

Djoel Spring ta’lim muassasalarining ijtimoiy tuzilishiga ahamiyat qaratgan [12]. Ta’lim–tarbiyada barcha o‘quvchi–talabalarni ijtimoiy mavqeidan qat’iy nazar bir xil yondashish kerakligini asoslagan. Yuqoridagi olimlarni ishlari natijasida biz etnomadaniy kompetensiyani shakllanish darajasini umumiylikdan xususiylik tomon yo‘naltirdik.

Yuqorida keltirilgan fikr va mulohazalar ijtimoiy noxaqlik va adolatsizlik demokratik jamiyat qurishga katta xavf solishi hamda ijtimoiy tengsizlik avj olishi mumkinligini tasdiqlashi mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Talabalarda etnomadaniy kompetentlikni rivojlantirish quyidagi vazifalarni ko‘zda tutadi:

- etnomadaniy tajriba va axborotlarni keyingi avlodga uzatish;
- shaxsni uch tomonlama rivojlantirish ya’ni individuallik (tabiiy xususiyatlari) sub’yektiv va shaxsiy (hayotiy tajriba, hissiyoti, ijtimoiy muhitdagi o‘rni);
- ta’lim–tarbiya berish jarayonida muayyan hududiy etnomadaniy an’analarga tayanish;
- etnomadaniy meros va tajribalarni boshqa avlod vakillariga o‘rgatish;

– milliy o‘z–o‘zini anglashini rivojlantirish. Quyidagi vazifalarni atroflicha xal qilish uchun biz quyidagi metodikani ilgari surdik.

Quyida pedagogika va psixologiya ta'lim yo'nalishi 4–bosqich talabalari bilan “Etnopedagogika” o‘quv fanini o‘qitishda tatbiq etilgan “Kontrast pozitsiya” texnologiyasi keltiramiz.

“Kontrast pozitsiya” metodi “Etnopedagogikada bola–ta’lim–tarbiya obekti va subekti sifatida” mavzusida tatbiq etildi.

Maqsad: Talabalarga etnopedagogikada tushuntirish, namuna ko‘rsatish, ogohlantirish, iltimos qilish, koyish va boshqa bir qator tarbiyalash metodlarining mavjudligi va ulardan yoshlarni tarbiyalashda foydalanish yo‘llari haqida ma’lumot berish. O‘quvchilarga ta’lim–tarbiya berishda turli milliy xususiyatlarni rivojlantirish malakasini shakllantirish hamda etnomadaniy kompetensiya shakllanish darajalari aniqlashdan iborat.

Kerakli jihozlar: rangli qalam yoki bo‘yoq, mo‘yqalam, oq qog‘oz, skotch.

Darsning borishi. O‘qituvchi tarbiya metodlari haqida ma’lumot beradi.

– So‘z orqali ifodalash

– Ko‘rgazmalilik

– Namuna usuli

– Ibrat

– Rag‘batlantirish

1–qadam. Talabalarga kontrast pozitsiya metodi haqida tushuncha beriladi. Insonlarni ruhiy holati, ko‘rinishi, turli millat vakillarini tashqi ko‘rinishi, kayfiyati saxna ko‘rinishi shaklida ifodalab beradi.

«Kontrast pozitsiya» ifodasi, bir mazmuni yoki tahlili o‘zgarmagan biror narsani boshqa bir narsaga nisbatan belgilash uchun ishlatiladi. Bu kontsept bir nechta sohalar uchun mo‘ljallangan bo‘lishi mumkin, masalan, san’at, siyosat, iqtisod, yuridik, va boshqalar.

2–qadam. To‘rtta kichik guruhlariga ajratiladi. Talabalar yaxshi–yomon odam; muhojir–tub axoli vakili, o‘z yurtidagi inson, o‘zga yurtdagi fuqaro va boshqalarni sahnada ko‘rsatib beradi.

3–qadam. Namoyish etilgan vaziyatlar tahlil qilinadi.

4–qadam. O‘quvchilarga tarbiya berish jarayonida ijobiy va milliy sifatlarni egallagan pedagog imidji haqida munozara o‘tkaziladi. Har bir talabaning fikrlari tinglanadi.

5–qadam. Refleksiya. Talabalar dars haqida shaxsiy fikrlarini bildiradi. Kelgusi pedagogik faoliyatida qaysi metodlarni qo‘llash mumkinligini qisqacha so‘zlab beradi.

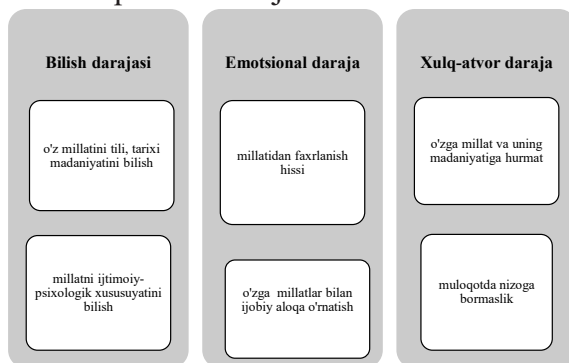
6–qadam. Ertak yoki hikoya mazmunidan kelib chiqib, tarbiya metodlarini taqqoslaydi. Masalan: “Zumrad va Qimmat” ertagida namuna, ibrat. rag‘batlantirish usullari aks etgan. Zumrad odobi, axloqi yaxshi ekanligi uchun u sovg‘aga erishdi, o‘rmonda barcha gullar va qushlar uni kayfiyatini ko‘tardi. U Qimmatga namuna bo‘ldi va hakozi.

7–qadam. Uyg'a vazifa. Milliy qahramonlarni ijobiy fazilatlarini haqida esse yozish.

Yakunlovchi qism: Berilgan barcha topshiriqlarni qadamma–qadam bajarib umumiy xulosa chiqaradi.

Yuqorida keltirilgan metod va texnologiyalar vositasida talabalarda etnomadaniy kompetensiyani shakllantirishga erishildi. Eksperimentator o‘qituvchilar respondent talabalarni individual xususiyati, ular shaxsini hurmat qilgan holda, huquqi va erkinligini ta’minlash asosida tajriba ishlarini olib borildi. Asosan talabaning shaxsiy imkoniyatlari, ularni ichki faolligini rivojlantirish e’tiborga olindi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Talabalarda etnomadaniy kompetensiya shakllanishida bilish, emotsional va xulq–avtor darajalari ham alohida o‘rin tutadi (1–rasmga qarang.)

1–rasm. Talabalarda etnomadaniy kompetensiya shakllanish darajalari.

Bilish darajasi—o‘z millatini tili, tarixi madaniyatini bilish, umumiy va yaxlit holda milliy madaniyatni o‘zida ifodalashi bilan belgilanadi. Talaba etno kategoriyalar (millat, etnos, etnik madaniyat, etnik identivlik, milliylik, etnik stereotip, ko‘p millatlilik, tolerantlik)ni tushunishi maqsadga muvofiq. O‘zining va boshqa millatlarning farqli jihatlarini anglash, ular o‘rtasida o‘zaro ijobiy munosabatlarni samarali tashkil etishga oid bilimlarning nazariy va amaliy jihatlarini bilishi lozim. Talabalar o‘z millatining ijtimoiy va psixologik xususiyati, stereotiplarini tahlil qila olishi ham muhim.

Emotsional daraja—boshqa millat vakillari bilan o‘zaro munosabatlarda empatiya pozitiv munosabatni ifodalash. Shuningdek, ular bilan muloqot jarayonida shaxsiy—psixologik to‘siqlarni barataraf etish qobiliyatiga ega bo‘lish lozim. Millat vakillari o‘rtasidagi ziddiyatlarni oldini olish, ularning qarashlari va nuqtai nazarlarini hurmat qilish. Turli millatlarning madaniyati, san’ati va an’nanlariga qiziqish. Biroq talaba—yoshlar millatchilik, shovinizm, boshqa millat vakillarini ranjitmaslik kabi salbiy harakatlardan saqlanish lozimligi uqtiriladi.

Xulq—atvor daraja—etnomadaniy kompetensiyaning asosi bo‘lib, nazariy bilimlar ta’sirida talabalarda milliy odob—axloq sifatleri shakllantiriladi. Aynan milliy qadriyatlar, an’ana va marosimlarni bilish, ularda faol ishtirok etish, boshqa millatlarning tili, urf—odatlarini o‘rganish ham talab etiladi. Ularning turmush tarzi, oilaviy qadriyatlariga qiziqish, verbal va noverbal muloqot o‘rnata olish malakasi, boshqa etnik guruhlarning madaniyatini chuqur o‘rganish ham samara beradi. Talabalar har qanday vaziyatga adolatli yondashishi va o‘zining shaxsiy munosabatini bayon eta olishi lozim. Turli millat vakillarining milliy va madaniy xususiyatlariga hurmatda bo‘lishi kabi sifatleri shakllantirish maqsadga muvofiq.

Talabalar yuqorida keltirilgan etnomadaniy kompetensiya darajalari ko‘rsatkichlarini egallashlari muhimdir. Natijada ular boshqa millatning madaniyati, belgilari, ramzlari, urf—odatleri, milliy kiyimlari hattoki imijini ham o‘zlashtirib oladi. Millatning milliy qaxramonlari haqida ma’lumotga ega bo‘lish, badiiy va publistik adabiyotlarini mutolaa qilish, ommaviy axborot vositalari orqali ulardagi yangiliklardan xabardor bo‘lish etnomadaniy kompetensiyaning rivojlantiradi. Bundan tashqari talabalar xalqaro—huquqiy hujjatlarni bilish orqali millatlar o‘rtasidagi muammolarni yechish malakasiga ega bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

Yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.T.: Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023 y., <https://lex.uz/docs/-6445145#-6445150>

O‘zbekiston Respublikasining Ta’lim to‘g‘risidagi qonuni. T.: 2020 yil 23 sentabr, O‘RQ-637-son. <https://lex.uz/docs/-5013007>

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019—yil 8—oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030—yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” PF—5847—sonli qarori. <https://lex.uz/docs/-4545884>

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020—yil 29—oktyabrdagi PF—6097—sonli “Ilm—fanni 2030—yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmoni, <https://lex.uz/ru/docs/-5073447>

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020—yil 6—noyabr “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim—tarbiya va ilm—fan sohalarini rivojlantirish chora—tadbirlari to‘g‘risida”gi PF—6108—sonli farmoni <https://lex.uz/ru/docs/-5085999>

II. Monografiya, ilmiy maqola, patent, ilmiy to‘plamlar.

DJ. Banks. Educating citizens in a multicultural society. New York and London : Teachers College Press, 2007.—199 p.

Henry Ж. Critical pedagogy, the state, and cultural struggle. New York : SUNY Press, 1989.—299p

Isomiddinov A.B. “Talabalarda etnomadaniy kompetensiyani shakllantirishning ijtimoiy- pedagogik zarurat ekanligi” O‘zbekiston fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali 19-oktyabr 2022-yil. ISSN: 2181 – 3302 12-son. <https://bestpublication.org/index.php/ozf/article/download/1230/1186/1164>

Jullien M.A. “Esquisse d’un ouvrage sur l’education comparee et seriesde questions sur l’education”.—Geneve: Bureau International de l’Education, 1992.P. 143—149

Spring Dj. “The Intersection of Cultures: Multicultural Education in the United States”. New York: McGraw—Hill, 1995. – 197 p

Thomas A. //Psychologische Wirksamkeit von Kulturstandarts im interkulturellen Handeln// Kulturstandarts in der internationalen Begegnung.—Saarbrücken, 1991. P.55—69.